

П. Чижевський.

„Відродження Нації“.

Прочитав я першу частину отого нового твору п. Винниченка, прочитав з захопленням, проковтнув, можна сказати, — бо написана вона з великим талантом й високим мистецьким хистом.

Але, на великий жаль, вражіння від неї псується тією манією величності, яку надає автор своїй партії (а почасти й самому собі), принижуючи інші партії, — а також — і деякими помилками, які дискредитують взагалі фактичний зміст книжки.

Зазначу ті з них, які торкаються радикально-демократичної партії, яка потім перемінила назву й стала іменуватися соціалістично-федералістичною, — й відомої організації „Товариства Українських Поступовців“.

Почну з цього останнього.

На сторінці 249. п. Винниченко запевня, що ніби то назване товариство складалося з найпоміркованішої частини українського громадянства „дрібно-буржуазного походження“ й що в тім товаристві не приймали участі ні СД ні СР.

Дивна помилка (кажучи словами самого п. Винниченка), дивна, бо п. Винниченко не помітив, пишучи історію відродження нації, тієї організації, яка була власне національним українським союзом подібним тому, що підняв потім повстання проти німецько-гетьманської влади, подібною, але більш широкою й далеко краще організованою.

Товариство українських поступовців, чи ТУП, не виявляло з себе партії того чи іншого соціально-економічного світогляду. Воно було союзом різних груп, партій і організацій, воно було федеративним, так мовити, союзом „громад“, який мав на меті збудувати автономну Україну в федеративній Росії. Кожна громада, що входила в склад ТУПА, була цілком автономною; вона сама й особи, які в неї входили, могли належали до різних напрямків соціально-економічної думки від анархістів і большевиків до кадетів, аби тільки вони ставили собі метою:

- а) яко програма максимум — добиватися широкої автономії України й федеративного ладу в російській державі,
- б) яко програма мінімум — добиватися вживання української мови в школі, в церкві, в суді і в різних урядових і громадянських інституціях на Україні, добиватися вільного розвитку української культури взагалі.

Культурно-просвітна й політична діяльність ТУПА була надзвичайно широкою й різноманітною навіть в найстрашніші часи реакції, коли більшості сучасних українських партій не існувало, а ті, що по назві мов і жили, перебували в дійсності в стані летаргічного сну.

„Украинская Жизнь“, „Рада“, „Літературно-Науковий Вісник“ й більша частина інших видань на Україні належало до ТУПА, і варт було би п. Винниченку трохи вище підняти вгору свою голову, так він би углядив, що ті сторінки, де він друкував більшу частину своїх творів, були приготвлені для його ТУПОМ. Книгарня на Безаківській, книгарня „Час“, книгарні у Полтаві, у Кременчузі й деякі інші належали до ТУПА. Невелике число українських клубів, а також і Просвіт, які тоді існували, були засновані, або були під керівництвом ТУПА. Сотні, тисячі українських книжок що-року розсилалися почасти дурно, почасти за пів або третину ціни окремим особам і організаціям сільським, середнешкільним, робітничим і іншим. З книжок тих складались невеличкі бібліотечки різних типів. З боку здавалося, що все те робиться само собі, стіхійно... отже ні! Все те робилося планомірно по виробленні зарані планам; все те обраховувалось й санкціонувалось Центральною Радою ТУПА у Києві і загальними делегатськими зборами представників громад. А громад тих було не мало. У самому Києві їх було коло десятка, на Полтавщині коло десяти теж. Були вони й у Москві, й у Петербурзі, були вони майже по всіх великих і деяких малих (як от Гаїч, Лохвиця, Констянтиноград, Умань і інші) містах України. А коло тих громад, які юридично належали до ТУПА, купилося значне число інших громад і організацій, заснованих ТУПОМ, хоч деякі з них навіть не знали про існування ТУПА. У самій Полтаві, наприклад, крім великої туповської громади, існувала видавнича громада, будівниче товариство, кооперативне товариство, комітет полтавського товариства взаімн. кредиту, товариство Боян. Всі

ті товариства й організації (в які вже входили необмежено різноманітні елементи), були засновані тупівською полтавською громадою й находилися під її необмеженим впливом. Наприклад, через комітет полтавського товариства взаємного кредиту тупівська громада мала майже рішучий вплив на саме товариство взаємного кредиту, яке обертало міліонами й у якому було більш чотирьох тисяч членів.

Всі виступи в російській Державній Думі депутатів лівих партій на українські теми робилися під впливом і по програмі тупівської організації.

ТУП зорганізував всеросійський союз автономістів-федералістів, в склад якого увійшли представники більшої частини народів, з яких повстали потім, на руїнах російської імперії, молоді республіки.

Органом того союзу був (коли пам'ять мені не змила) „Народи і області Росії“.

ТУП приймав діяльну участь у деяких закордонних виданнях.

І все те робилося планомірно. ТУП працював, як добре улаштована машина. Щорічно обов'язково відбувалися дві загальні збори представників громад — одні переваж о бюджетові, другі для обміркування рижних справ.

І от п. Винниченко нічого з того майже не помітив. На сторінці 249 (й деяких інших місцях) він кинув на ту організацію призирилий погляд, запевнивши, що в ТУПі не брали участі ні СД, ні СР; і дивно справді, як він не помітив, що в ТУПі брали участь його найбільш знамениті однопартійці С. Петлюра і Б. Мартос, не кажучи вже про менш відомі імена?!

І коли справді у 1917 році український рух набрав такої надзвичайної сили, так не мала в цьому заслуга отого ТУПА: це він підготовляв ті стежки й шляхи, по яким так велично покотився потім українській рух...

Тепер, про радикально-демократичну партію, про яку ще з більшим призириством висловлюється п. Винниченко (ст. 250), з огляду на те, що вона змінила свою назву на соціалістів-федералістів.

Правда, на мою думку, не варто було міняти назви. Алеж коли те зроблене, так я можу запевнити п. Винниченка, що й нова назва не тільки відповідала світогляду партії, а навіть відповідала далеко краще, ніж стара. Та це помітив би й сам п. Винниченко, як би він зі своєї пісьменницької височини трошки уважніше глянув на факти.

РД партія бере свій початок з семидесятих років, від Драгоманова, коли рижним соціалістичним організаціям надавалося імя „радикальних“. І от таких „радикальних“, а по змісту соціалістичних, українських організацій в кінці 70-х і початку 80-х років, було кілька. Від тих організацій і бере, як сказано, свій початок партія РД. І мені, власне, дуже жалко тієї старої назви, бо й мені доводилося за неї, чи за її принципи, годувати блощиць у московських тюрмах, гризти мерзле оленяче м'ясо у сибірських тундрах...

Треба було п. Винниченкові глянути тільки в її програму й де про що розпитатися, децо прочитати...

Пан Винниченко гадає, що то все кабінетні інтелігентські білоручки, що не мали й не могли мати ніякого впливу на широкі робітничі та селянські маси.

Не нам би слухати, не п. Винниченку казати...

У „радикальній“ другій Державній Думі 35 українських селян одноголосно ухвалили програму партії РД. й кругом неї згуртовались, покинувши трудовиків, СД і СР, до яких вони належали ранніш, — ухвалили після того, як багато з них зішло до дому й порадилося з своїми виборцями...

Порахуйте, пане Винниченку, скільки це буде?

Щож до впливу на селянські й робітничі маси підчас останньої революції, так українські СД не дуже то втекли від СФ. На виборах до російських установчих зборів на Полтавщині, на півтора майже міліона голосів, СД одержали 20 тисяч, а СФ 10 тисяч.

І колиб я, йдучи шляхом п. Винниченка, захотів образити партію СД, так я мав би право сказати:

— Так, п. Винниченку, партія СФ складається переважно з інтелегентів, алеж коли це правда, так і про партію СД можна було би сказати, що вона також складається з інтелегентів, тільки... другого сорту...

Але — це не моя думка. І коли я дозволив собі написати оту образливу фразу, так тільки, щоб краще підкреслити, як необережно ставиться п. Винниченко, оцінюючи вартість інших партій. Прошу вибачення у СД. — співробітників по відродженню України...

Осип Назарук.

Штука убогих.

На Великдень, на солomé,
Проти сонця — діти
Грались собі крапанками
Тай стали хвалитись
Обновами ...
„А я в попа обідала!“
Сирітка сказала.

Шевченко.

I.

Чудовий, зворушуючий стих Тараса про великодні настрої між дітьми — може бути для неодного українського скитальця одинокою розрадою в сумний Великдень на чужині, коли душа прагне „обнови“, як у кожде свято. Це бажання „обнови“ в свято, бажання чогось, щоденних турбот і гризні, — представив Тарас у своїм малесенькім стиху неймовірно просто й дуже сильно. Психіка дітей дуже подібна до психіки мас всіх часів і народів. І вони також прагнуть духової обнови в свято, — особливо сильно в свято весни. І цьому треба завдячувати, що в те свято всякі святині переповнені народними масами: їх тягне туди бажання духової обнови: бажання вражінь красок, тонів і думок. Так було від непамятних часів, так є й тепер.

Але в останніх часах наступає якийсь перелом. Струї народніх мас, особливо по великих містах, — вже вагаються, куди плисти за цєю „обновою“ в свято. Читач може про це сам переконатися, коли перейде в свята великоміські святині ріжних конфесій і — кіна. Де живіщий рух? Де більше заінтересування? Мабуть у кінах. Церков ще репрезентує „штуку убогих“, але й кіно вже репрезентує її. Підіть у святоточні дні в робітничі дільниці по кінах, а побачите, з яким захопленням сидять там робітничі маси. Особенно жіноцтво, яке все і скрізь горнулося до нових ідей і нових появ скорше і пристрасніше чим мужчини. Послухайте, яким тоном говорить бідна дівчина з народа до товаришки:

— „А я в кіні була!“

Тоді може признаєте, що на наших очах відбувається не менше не більше, тільки — перебудова психічного змісту народніх мас під впливом — кіна. Покищо по великих містах, опісля наступить це по місточках, вкінці розіллється по цілім краю. Зрештою воно вже розливається, бо й сільська молодь, що була в місті, виносить свої найміцніші вражіння вже не з церкви і не з театру (він передовсім за дорогий для неї і — за мало зрозумілий), — тільки з кіна.

Це зрозуміли вже культурні народи й витворили цілу літературу про кіно, його суть і значіння та його вплив на народ. Час і нам подумати про цю важну справу.

II.

Що є суть кіна?

Вона пригадує баладу, пригадує роман, пригадує й театр. Але не є ні одним, ні другим, ні третім. Щож це є? Лірика? Епіка? Драма? Екзотика? Бо й фантастика в кіні має можливість виступити в більшій мірі, чим в иншій штуці. Може це „жива